

УДК 1:316.3+130.2+316.32

DOI <https://doi.org/10.30970/2307-1664.2020.28.12>

ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ МОДЕРНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОГО СВІТУ

Наталія Чупрінова

*Національна академія Національної гвардії України,
гуманітарний факультет, кафедра соціально-гуманітарних дисциплін
майдан Захисників України, 3, 61001, м. Харків, Україна*

Головною опцією наукового дослідження став процес формування загальнонаціональної ідентичності модерної української нації в умовах глобалізації. Акцентовано увагу на тому, що процес формування загальнонаціональної ідентичності детермінований складністю становлення політичної нації громадян України на сучасному етапі державного будівництва.

Визначено, що питання «національної ідентичності» перебуває в щільному взаємозв'язку з теоретичним уявленням про «націю» та «політичну націю». Національна ідентичність є однією з ознак політичної нації, формування якої набуває все більшої актуальності для українського суспільства на сучасному етапі державного будівництва.

Загальнонаціональна ідентичність українців, що залишається несформованою, є важливим фактором творення нації, загальнонаціональної консолідації та засобом, який захищає від негативних впливів глобального світу. Акцентовано увагу на необхідності диференціювати підходи до національної та локальної (регіональної) ідентичності. Регіональна етнічна ідентичність має свої відмінності та пояснюється історико-культурною зумовленістю. У зв'язку із цим, як зазначено у науковому дослідженні, на сучасному етапі українського державного будівництва виникають ситуації конфлікту ідентичностей. Підкреслено, що Українська держава в таких умовах має здійснювати заходи, які спрямовані на гармонійне входження локальної (регіональної) ідентичності в загальнонаціональну. Сформованість у громадян України цілісної загальнонаціональної ідентичності буде сприяти і здатності боротися з внутрішніми загрозами на етапі незавершених процесів державного будівництва, і здійсненню захисту від зовнішніх деструктивних впливів глобального світу.

Проблема подолання кризи загальнонаціональної ідентичності посилюється деструктивними процесами культурної глобалізації, яка, позбавляючи її смислів, розмиває національну культуру. У контексті глобалізаційних викликів інформація, що подається через масові комунікативні мережі, стає наднаціональним чинником впливу на комунікативне поле нації, національну свідомість. Формуються зразки транснаціональної культури, що стирають національні традиції, етнокультурну самобутність, етнічні цінності. Глобальний світ через інформаційний простір не тільки позбавляє культуру національних основ, а й ускладнює процес формування модерної політичної нації в Україні, а також становлення загальнонаціональної ідентичності.

Зазначено, що основні вектори державної політики щодо формування загальнонаціональної ідентичності мають спрямовуватися на викорінення корупційного складника в державі, зростання життєвого рівня українців, посилення патріотичного виховання, розвиток громадянського суспільства. Не менш важливими є зміцнення політичного підґрунтя української національної ідентичності, формування громадянської лояльності та активності, утвердження принципів справедливості та солідарності; досягнення соціокультурної єдності української нації, утвердження спільної національної культури, розвиток національних комунікаційних мереж; формування цілісного загальнонаціонального мовно-культурного простору тощо. В умовах несформованості власної загальнонаціональної ідентичності, нерозвиненої національної самосвідомості українське суспільство буде позбавлене можливості внутрішньої консолідації та інтеграції, стійкості, які є домінуючими чинниками

в боротьбі з викликами та загрозами глобального світу. Таке суспільство не буде спроможним продовжувати процеси національного та державного будівництва, не буде здатним здійснювати сталий розвиток держави.

Ключові слова: загальнонаціональна ідентичність, регіональна ідентичність, модерна (політична) нація, глобалізація, неолібералізм, національна культура.

Постановка проблеми. У сучасному глобальному світі домінують дві протилежні тенденції. Перша – пов'язана з уніфікацією, стандартизацією, гомогенізацією економіки, фінансової сфери, культури світового суспільства. Спостерігається поступовий процес втрати національними державами монополії на виконання власних важливих функцій у політиці, економіці, фінансовій, військовій, інформаційній сферах.

Друга тенденція сучасного глобального світу проявляється у протистоянні національними суспільствами деструктивним впливам процесів глобалізації на соціокультурну галузь, що виявляється в культурному відродженні, прагненні до етнонаціонального ствердження. У таких умовах особливої актуальності набуває проблема національної ідентичності, збереження етнокультурних цінностей, національних традицій, історичної пам'яті. Нехтування важливістю національної ідентичності у світі глобалізації може призвести до денационалізації. «Глобалізаційні процеси руйнують соціокультурний простір націй, тобто систему світоглядних установок, норм, цінностей, символів і їх об'єктивацію у тій чи іншій культурі» [1, с. 129].

Загострює проблему панівна у світі глобалізації неоліберальна ідеологія, яка не сприймає національної ідентичності й тягнє до ідей виховання не патріотів і громадян національної держави, а «громадян світу», які вільно пересуваються і функціонують у відкритому глобальному просторі. Неоліберальна ідеологія насаджує принцип «відкритого суспільства» і глобального інтернаціоналізму, що немає Батьківщини, прив'язки до національної культури, національної традиції. Тому в умовах глобалізації набуває ще більшої актуальності проблема формування модерної (політичної) нації, (як політичної спільності громадян різних етносів, які проживають на території України, вважають її своєю Батьківщиною і віддають усю свою енергію, насаду, працю, творчість на розбудову самостійної соборної Української держави), формування у громадян України відчуття загальнонаціональної ідентичності, загальнонаціональної консолідації як засобу захисту від деструктивних впливів глобального світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема національної ідентичності у глобальному світі набула гостроти та актуальності; вона турбує і закордонних, і вітчизняних науковців-теоретиків соціогуманітарних галузей знання.

Феномену національної ідентичності в умовах глобалізаційних викликів присвячено наукові праці західних дослідників – В. Бека, А. Вільсона, С. Гантінгтона, І. Гофмана, С. Шульмана, Ч. Тейлора, А. Етціоні, Е. Сміта, К. Хюбнера, Е. Тофлера, Х. Лінца, Е. Геллера, А. Андерсона та інших.

Серйозні наукові дослідження проблеми національно-державної ідентичності в контексті сучасних викликів глобального світу у вітчизняній філософській думці здійснено такими вченими, як: В. Андрущенко, Л. Губернський, Т. Воропай, П. Гнатенко, В. Лизанчук, Л. Нагорна, М. Козловець, С. Кримський, М. Степика, О. Шульга, М. Михальченко, О. Поліщук, М. Попович, Ю. Римаренко, Т. Рудницька, П. Саух, В. Євтуха, В. Наулко, С. Макарчук, М. Юрій, Г. Лозко та ін.

Слід звернути увагу на те, що дослідницькі напрацювання українських науковців піднімають проблему національної ідентичності, її збереження у зв'язку не тільки з руйнівними наслідками глобалізації, а й з тривалими процесами націєдержавотворення.

Тривалість і складність історії українського національного та державного будівництва зумовлені значними періодами бездержавного існування, перебуванням українських земель у певні історико-культурні часи в межах інших держав і могутніх імперій, що проводили колонізаторську політику, жорстку політику асиміляції щодо українців із метою знищення «національного обличчя» українського етносу. У результаті цих складних обставин сучасна Україна належить до низки так званих «розколотих країн», у яких вагома частина представників етносу таких країн вважає себе носіями різних культур, з якими й ідентифікує себе. Саме унаслідок історичних, суспільно-політичних обставин у таких державах не сформована загальнонаціональна ідентичність.

На відміну від більшості європейських націй, які пройшли свій шлях утвердження загальнонаціональної ідентичності у XVIII–XIX століттях, українці мають вирішувати проблему власної ідентичності в умовах глобальних викликів. Не розв'язання проблеми формування та збереження загальнонаціональної ідентичності в Україні може призвести до потенційних внутрішніх загроз в умовах незавершених процесів консолідації нації та державного будівництва, а також зовнішніх загроз глобального світу.

Незважаючи на певні теоретичні здобутки в цій проблематиці, в українській філософській рефлексії проблема формування та збереження української загальнонаціональної ідентичності в контексті глобалізації та незавершеного державного будівництва не одержала всебічного осмислення через багатогранність і багатовимірність зазначеної проблематики.

Мета статті – проаналізувати основні загрози та ризики для української національної ідентичності з боку культурної глобалізації в умовах незавершеного державотворення та несформованої модерної (політичної) української нації; дати характеристику сучасного стану загальнонаціональної ідентичності українців і перспектив подальшого її формування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Національна ідентичність фіксується у символах і цінностях етносу, забезпечує цілісність суспільства та стійкість держави. Національна ідентичність включає до свого складу елементи культурної ідентичності (яка базується на рисах, притаманних певному етносу: спільність походження, мови, культури, релігії, побутових звичаїв, історичної пам'яті, долі) й громадянської (що виявляється в загальній відповідальності нації за майбутнє держави) ідентичностей [2–4].

Питання «національної ідентичності» органічно пов'язано з теоретичними уявленнями про «націю», «політичну націю». Поняття «нації» – одне з ключових у сучасній соціальній філософії, яке володіє значним структуроутворюючим потенціалом і має ціннісно-ідеологічний, культурно-смісловий, екзистенційний аспекти. Можна навіть сказати, що нація – світоглядна категорія, необхідний регулятив у ставленні людини до світу.

«Політична нація» розуміється нами як сукупність усіх громадян України незалежно від етнічного походження, що об'єднані єдиним громадянством, спільністю території, політичних інтересів, юридичних обов'язків, історичної долі, культурних традицій, усвідомленням єдиної національної ідентичності та майбутнього Батьківщини як демократичної, соціальної, правової Української держави.

На сучасному етапі українського державотворення актуальним залишається питання формування модерної (політичної) нації. Національна ідентичність – одна з ознак саме політичної нації. Формування у громадян України почуття загальнонаціональної ідентичності є найважливішим чинником націєтворення, загальнонаціональної консолідації та засобом захисту від деструктивних впливів процесів глобалізації.

У сучасну епоху постмодерну через об'єктивні історичні обставини українська загальнонаціональна ідентичність не сформована, а перебуває у процесі свого становлення, на етапі, який розвинені держави Європи пройшли в епоху модерну.

Для низки європейських держав – націй саме цей час став детермінантою формування сталої національної ідентичності. Сформована національна ідентичність виступає критерієм існування модерної (політичної) нації.

На жаль, процес формування політичної нації не є завершеним на сучасному етапі українського державного будівництва. Свідченням цього виступають соціологічні дослідження останніх років, проведені Українським центром економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. Згідно з результатами цього центру більшість (56 %) респондентів висловилися за «громадянське» визначення нації. До цієї дефініції вони відносять всю сукупність громадян України, без врахування їхньої етнічної належності, традицій, мови спілкування; 19 % опитаних схиляються до розуміння української нації за критерієм етнічної зумовленості, з обов'язковою наявністю українців у історико-етнографічній генеалогії; 17 % респондентів підкреслили необхідність «культурницького» визначення нації, яке зумовлено використанням у спілкуванні виключно української мови, знаннями й наслідуванням національних традицій у повсякденному житті українців, особливу увагу звертаючи при цьому на традиції національної педагогіки як базис для виховання власних дітей [5, с. 11].

Слід виділити прогресивні зміни на шляху формування модерної (політичної) нації українців. Свідченням цього є соціологічне дослідження, результати якого визначили тенденцію щодо трансформації розуміння в суспільстві сутності української нації. За даними соціологічного дослідження, проведеного у 2016 р., 43 % респондентів підтримали визнання української нації як громадянської; 34 % громадян України схильні були до визначення української нації як етнічно зумовленої, а 15 % – як «культурницької» [5, с. 12]. Аналізуючи результати соціологічного опитування, можна зазначити «зсув» до розуміння нації українців як громадянської, з явною зміною підходів, що ґрунтуються на «культурницькому» та етно зумовленому розумінні. Проте, попри позитивні тенденції в галузі становлення української модерної (політичної) нації, залишається актуальним питання завершення формування та будівництва громадянської спільноти, існування якої ґрунтувалось на спільних символах і цінностях, історичній міфології, єдиноспрямованому політичному прагненні всіх громадян України до розбудови власної територіально цілісної, самостійної та незалежної держави та сформованій загальнонаціональній ідентичності.

Представлені соціологічні дослідження доводять, що в сучасній Україні частина її населення в терміни «український», «українець» вкладає не громадянсько-політичний зміст, а сприймає їх в етнічному сенсі. Враховуючи цей факт, слід розрізняти підходи до національної та локальної (регіональної) ідентичностей. Локальна детермінована етнічною ідентичністю, належністю до певних регіонів України, які мають свої регіональні відмінності, що пояснюється історико-культурною зумовленістю. У зв'язку з цим у державі виникають ситуації конфлікту ідентичностей, що пояснюється досить сильними позиціями регіональних субідентичностей, які мають різні ціннісні домінанти.

На сучасному етапі українського націєдержавотворення мають здійснювати заходи, що спрямовані на гармонійне входження локальної (регіональної) ідентичності в загальнонаціональну. Органи державної влади мають займати єдину, рівнозначну позицію щодо кожного регіону, не надавати переваги тим чи іншим регіональним групам, силам, розглядаючи це питання в загальнодержавницькій опції.

Становлення української загальнонаціональної ідентичності не має відбуватися шляхом нівелювання локальних (регіональних) ідентичностей, а має вмещувати їх у загальнонаціональний контекст; у свою чергу, локальні (регіональні) ідентичності мають спрямовуватися на консолідацію української нації. Сформованість у громадян України цілісної

загальнонаціональної ідентичності буде консолідовувати державу та націю, збільшувати можливості щодо реалізації завдань сталого розвитку українського суспільства, буде сприяти здатності чинити опір як внутрішнім загрозам на етапі незавершених процесів державного будівництва, так і зовнішнім деструктивним впливам і викликам глобального світу.

Проблема подолання кризи ідентичності значною мірою посилюється процесами культурної глобалізації, що розмивають національну культуру, позбавляють її смислів.

Глобалізація – надзвичайно складний процес, що протікає нерівномірно. Світ у сьогоденні поділяється на країн-лідерів, суб'єктів глобалізації та на глобалізовані країни-суб'єкти. На жаль, Україна виконує роль суб'єкта глобалізаційних процесів, що ставить її у підпорядковане положення до західних країн – розробників новітніх електронних й інших технологій, які майже монополізували право формування інформаційних потоків і здійснення контролю над ними.

У постіндустріальну епоху в контексті глобалізаційних викликів інформація, що надається через масові комунікативні мережі, стає зовнішнім (наднаціональним) чинником впливу на комунікативне поле нації, національну свідомість. Дослідник О. Гриценко, звертаючи увагу на зазначену тенденцію, зазначає, що сучасні засоби мас-медіа виступають комплексною системою масової комунікації у глобальному світі, здійснюючи значний вплив на суспільство епохи постмодерну, будуючи нові сенси життя, нові системи цінностей та нові види ідентифікацій для громадян суспільства» [6, с. 265]. На думку науковиці О. Астаф'євої, експансія масової культури, виразника транснаціональної культури, сприяє маргіналізації національних культур, що відображається у розмиванні окремих субкультур усередині національної культури та становленні транснаціональної культури» [7, с. 43].

Національна культура в такому разі втрачає змістову наповненість та унікальність, формують зразки транснаціональної культури, які нівелюють етнічні цінності, етнологічну самотність і традиції. На думку Е. Байдарова, в умовах позбавлення національної світоглядної основи культур, того унікального контексту, у якому вони розкривають свій зміст, предметну різноманітність, вони втрачають особисту глибину й оригінальність [8].

З розширенням медіапростору – від національного до наднаціонального – теоретично зростає і потенціал впливу ЗМІ, апеляція до універсальних цінностей. Науковець М.А. Козловець зазначає, що в умовах прагматизації та індивідуалізації комунікативного процесу особистість абстрагується від ідентичності національної спільноти, позбавляючись можливості брати участь у вирішенні проблем загальнонаціонального характеру. Дослідник приходять до думки, що глобальний світ позбавляє інформаційний простір національних основ, ускладнює процес формування національної ідентичності, виступаючи передумовою асиміляції процесом глобальної комунікації такого явища, як нація [9, с. 14].

Наприклад, глобалізаційні процеси несуть загрозу для існування не тільки автентичної національної культури, з її традиційними цінностями, а й надалі – формуванню модерної нації в Україні, а це ускладнює проблему становлення загальнонаціональної ідентичності.

Формування загальнонаціональної ідентичності є одним із головних завдань Держави Україна на сучасному етапі. На нашу думку, основні вектори державної політики формування загальнонаціональної ідентичності в Україні мають бути спрямовані на: зростання добробуту і життєвого рівня українського народу; подолання корупції; підвищення рівня патріотичного виховання, любові до України як до вищої, визначальної цінності; розвиток дієвого громадянського суспільства. Також ми погоджуємося з думкою дослідника М.Т. Степико, що дуже важливими напрямками політики української держави

в цьому питанні також мають бути «зміцнення політичного підґрунтя української національної ідентичності, формування громадянської лояльності та активності, утвердження принципів справедливості та солідарності; досягнення соціокультурної єдності української нації, утвердження спільної національної культури, розвиток національних комунікаційних мереж; формування цілісного загальнонаціонального мовно-культурного простору, актуалізація історії як чинника національної ідентичності, формування загальнонаціонального історичного нарративу; забезпечення сталого гуманітарного розвитку, інтеграція етнокультур у єдиний культурний простір Української держави; гомогенізація інформаційного простору Української держави, забезпечення інформаційно-психологічної безпеки українських громадян; формування сприятливого іміджу України на міжнародному рівні, поширення конструктивних міфів щодо її національного буття» [10, с. 73].

Висновки. Стала загальнонаціональна ідентичність виступає показником сформованої модерної (політичної) нації. Наслідками відсутності сталої національної ідентичності можуть стати загрози втрати державності та існування нації. Особливу потребу у вирішенні цієї проблеми відчують на собі несформовані держави-нації, у межах яких значна частина населення схильна ідентифікувати себе з різними культурами. Саме в таких умовах формується множинна ідентичність, яка відображена в гострих своїх виявах на сучасному етапі націєдержавотворення в сучасній Україні.

У постіндустріальному світі суперечливий вплив на національну ідентичність спричиняє глобалізація. Поряд із прогресивними впливами, можливостями розвитку відбувається агресивний наступ глобального світу на національну ідентичність, результатом якого є її руйнування й асиміляція.

Геополітичне розташування української держави робить її об'єктом інтересів «глобальних гравців» сучасного світу, їхнього тиску з метою реалізації їхніх власних інтересів у економічній, політичній, військовій, культурній сферах. В умовах несформованості власної загальнонаціональної ідентичності, нерозвиненої національної самосвідомості українське суспільство буде позбавлене можливості внутрішньої консолідації та інтеграції, стійкості, які є домінуючими чинниками в боротьбі з викликами та загрозами глобального світу. Таке суспільство не буде спроможним продовжувати процеси національного та державного будівництва, не буде здатним здійснювати сталий розвиток держави.

Подальші наукові розвідки будуть спрямовані на теоретичне осмислення проблем: «глобалізація та сталий розвиток національної держави», «громадянське суспільство у глобальному світі».

Список використаної літератури

1. Смирнов М.Г. Тенденции трансформации национального социокультурного пространства в условиях глобализации. *Судьбы национальных культур в условиях глобализации* : сборник материалов Междунар. науч. конф. в 2 тт. / под. ред. М.Г. Смирнова. Челябинск, 2010. С. 129–130.
2. Літценберг Л.В. Процес соціокультурної ідентифікації в умовах сучасного суспільства. *Вісник НТУУ «КПІ»: Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2011. Вип. 3. С. 39–43.
3. Нагорна Л.П. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань. Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2011. 272 с.
4. Соціологічна енциклопедія / укл. В.Г. Городянюк. Київ : Академвидав, 2008. 456 с.
5. Національна безпека і оборона. Київ : Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, 2016. 134 с. № 3–4. С. 161–162.
6. Гриценко О.М. Українські ЗМІ в контексті глобальних процесів на початку XXI століття. *Україна на шляху до Європи*. Київ : Етнос, 2006. С. 265–379.

7. Астафьева О.Н. Модели этнокультурной идентичности в современном информационно-коммуникационном пространстве. *Вестник Библиотечной Ассамблеи Евразии*. 2004. № 3. С. 40–44.
8. Байдаров Э.У. Влияние глобализации на культуру и ценности человека. *Credo New Теоретический философский журнал*. 2005. № 4. URL: <http://www.orenburg.ru /с11:иге/мею/04-2005/4.Мт1>.
9. Козловець М.А. Національна ідентичність у контексті глобалізації: соціально-філософський аналіз : автореф. дис. ... д-ра філософ. наук : 09.00.03. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2010. 36 с.
10. Національна безпека і оборона. Київ : Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, 2017. 110 с. № 1–2. С. 169–170.
11. Степико М.Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування : монографія. Київ : НІСД, 2011. 336 с.

NATIONWIDE IDENTITY OF THE MODERN UKRAINIAN NATION IN A GLOBAL WORLD

Nataliia Chuprinova

*National Academy of the National Guard of Ukraine,
Faculty of Humanities, Department of Social Sciences and Humanities
Maidan Zakhysnykiv Ukrainy, 3, 61001, Kharkiv, Ukraine*

The leading option of scientific research was the process of forming a national identity of the modern Ukrainian nation in the context of globalization. Attention is focused on the fact that the process of formation of a national identity is determined by the complexity of the formation of a political nation of citizens of Ukraine at the present stage of state formation.

It was determined that the issue of “national identity” is in close relationship with the theoretical concepts of “nation”, “political nation”. National identity is one of the signs of a political nation, the formation of which is becoming increasingly important for Ukrainian society at the present stage of state formation.

Ukrainian national identity, remains unformed, is an important factor in creating a nation, nationwide consolidation and a means of protecting from the negative effects of global peace. Attention is focused on the need to differentiate approaches to national and local (regional) identities. Regional ethnic identity has its own differences and is explained by historical and cultural conditioning. In this regard, as noted in a scientific study, at the present stage of Ukrainian state-formation, situations of identity conflict arise. It is emphasized that the Ukrainian state in such conditions should implement measures aimed at the harmonious entry of local (regional) identities into national ones.

The formation of a holistic national identity among Ukrainian citizens will also contribute to the ability to deal with internal threats at the stage of incomplete state-formation processes and to protect against external destructive influences of the global world.

The problem of overcoming the crisis of national identity is exacerbated by the destructive processes of cultural globalization, which, depriving it of its meanings, erodes national culture. In the context of globalization challenges, the information that is transmitted through mass communication networks becomes a supranational factor of influence on the communication field of the nation, national consciousness. Samples of transnational culture are being formed, national traditions, ethnocultural identity, and ethnic values are erased.

The global world through the information space not only deprives the culture of national foundations, but also complicates the process of forming a modern political nation in Ukraine, as well as the formation of a national identity.

It is noted that the main vectors of state policy on the formation of a national identity should be aimed at eradicating the corruption component in the state, increasing the standard of living in Ukraine, strengthening patriotic education, and developing civil society. No less important is the strengthening of the political background of Ukrainian national identity, the formation of civic loyalty and activity, the adoption of the principles of justice and solidarity; the achievement of socio-cultural unity of the Ukrainian nation, the establishment of a common national culture, the development of national communication networks; the formation of a holistic national cultural and linguistic space. In the conditions of the lack of formation of their own national identity, undeveloped national identity, Ukrainian society will be deprived of the possibility of internal consolidation and integration, sustainability, which are the dominant factors in the fight against the challenges and threats of global peace.

Such a society will not be able to continue the processes of national and state construction, it will not be able to implement the sustainable development of the state.

Key words: national identity, regional identity, modern (political) nation, globalization, national culture.